

ХЕРМЕНЕВТИЧКИТЕ ИМПЛИКАЦИИ НА РОМАНЕСКНИОТ ИНТЕРЕС ЗА ИСТОРИЈАТА

(моделот на интериоризирани интерпретации)

Марија Ѓорѓиева-Димова

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија

Key words: historiographic metafiction, novel, history, interpretation

Summary: This text is focused on question about interpretative capacities of the novel, manifested in the frames of certain literary genre – historiographic metafiction. The initial premise of this theoretical elaboration is immanent disposition of historiographic metafiction to include the models and procedures of interpretation within its narrative structure, taking into consideration its double (metainterpretative) orientation towards history/historiography and towards its own literary tradition.

Клучни зборови: историографска метафикција, роман, историја, интерпретација

Резиме: Овој текст се фокусира врз прашањето за интерпретативните капацитети на романот, манифестирани во рамки на конкретен романескен жанр – историографската метафикција. Појдовната премиса на текстот е иманентната предиспонираност на историографската метафикција да интегрира во својата наративна структура толкувачки модели и постапки, имајќи ја предвид нејзината двојна (метаинтерпретативна) ориентација и кон историјата/историографијата и кон сопствената книжевна историја.

Секој историски настан, секоја личност и сите нејзини постапки можат со еднаква убеденост да се осветлуваат од оваа или од онаа страна, да се толкуваат и од лице и од опачина, според тоа дали сме ангажирани како обвинители или како одбрана, како *advocatus Dei* или како *advocatus Diaboli*.

Звонимир Кулунџиќ

Повеќе немаме ниту текстови, ниту минато, туку само нивни интерпретации.

Франк Анкерсмит

Умберто Еко, во својот *Додаток кон Името на розата*, ги заговара иманентните интерпретативни капацитети на романескниот жанр, постулирајќи го како „машина за генерирање разноразни толкувања“. Оваа генеричка одредница на романот добива своја конкретизација и потврда во рамки на еден романескен жанр – историографската метафикција, каде што претставува директна импликација на проблематизирачкиот однос кон историјата/историографијата, што, пак, е средишна преокупација на овие романи. Експлицитна потврда на интерпретативните тенденции на овој постмодернистички жанр е самиот термин историографска метафикција, кој ја сигнализира метапозицијата којашто ги втемелува и ги оправдува постапките на конструкција и на интерпретација на минатото во романескен контекст. Притоа, спрегата меѓу историографското и метафикционалното е двојно индикативна: од една страна, ја имплицира метапоставеноста и во однос на текстуалните остатоци од минатото, но и во однос на неговите постојни текстуализации (книжевни и историографски); од друга страна, ја афирмира и метапоставеноста во однос на сопствената книжевна традиција, што се манифестира низ нагласената интертекстуалност и метатекстуалност на овие романи, вклучително, и преку автореференцијалните варијации кои го профилираат романот како „фикција која говори за фикцијата“, односно која вклучува свест и за сопствената фикционална природа.

Основа за идентификување на интерпретативните елементи во историографските метафикции ќе пронајдеме и во дел од дефинициите на жанрот. Иако Линда Хачион не ја зема интерпретацијата како предмет на интерес во елаборирањето на одликите на жанрот, сепак, индикативни се нејзините одредувања на историографската метафикција од аспект на присуството на теориската самосвест во романите во однос на статусот на историјата и на фикцијата како „човечки конструкти“ (1996: 20), што, несомнено, претставува основа за (интерпретативно) преосмислување и преработување на „формите и на содржините на минатото“. Метапозицијата на историографските метафикции е сугерирана од страна на Брајан Мекхејл во рамки на дефинирањето на двојната ревизионистичка¹ ориентираност на романите (2001: 90): од една страна, во насока на ревидирање на содржината на историските записи (димензија која го воспоставува интертекстуално индицираниот однос кон историските текстови); и, од друга страна, во насока на ревидирање на конвенциите и на нормите на историскиот роман (димензија која ја активира метафикционалната

¹ Впрочем, синтагмата 'ревизионистички историски роман' на Брајан Мекхејл, понекогаш, се преведува со синтагмата реинтерпретативен историски роман.

перспектива во романот како интертекстуално-метатекстуална релација кон жанровскиот прототекст и кон останатите книжевни текстови, но и како автореференцијален сигнал за сопствената припадност кон книжеvnата традиција). Одделни аргументи можат да се препознаат и во рамки на дефинициите понудени од страна на Елизабет Веселинг. Таа ја заговара улогата на интерпретацијата во постмодернистичкиот историски роман, во онаа насока во која ја елаборира неговата метаисториографска позиција во однос на историографијата. Упатувајќи на саморефлексивноста како жанровска специфика преку којашто се афирмираат епистемолошките аспекти во историографските метафизии, Веселинг ги елаборира начините на коишто постапките на саморефлексивноста ги проблематизираат природата и функцијата на историското знаење од херменевтичка гледна точка. Како индикатори на херменевтичките преокупации во романот, метаисториографските коментари, главно, се фокусирани врз природата и врз функцијата на историското знаење од епистемолошка и од политичка перспектива. Од епистемолошка гледна точка, коментарите ги рефлектираат прашањата околу достапноста и разбирливоста на историјата и, следствено, околу (поли)интерпретативноста на историските записи (на што упатува и Мекхејл), околу начините на асимилирање и на интерпретирање на историското знаење од определена перспектива. Додека, пак, од политичка перспектива се истакнува врската меѓу реинтерпретативните верзии на историјата и легитимацијата на политичката моќ, односно начините на кои верзиите на историјата се употребуваат, па и се злоупотребуваат како инструменти на моќ. Всушност, и во двата случаја, на преден план е поставена херменевтички проблематизираната релација меѓу минатото и сегашноста, којашто се одржува преку реферирањето и интегрирањето на конкретни текстови и преку нивните интерпретации. Од друга страна, тие постапки, заговарајќи ја и демонстрирајќи ја недостапноста на историјата, упатуваат и на „разбирањето на историјата низ интерпретација“ (Веселинг, 1991: 90).

Тезата за конститутивниот карактер на интерпретацијата во историографската метафизиија ја втемелуваме врз основните премиси врз коишто почива проблематизирачката актуализација на историјата во романите: минатото е достапно единствено преку неговите (текстуални) траги, вклучително, и книжевните, и историските текстови. Според тоа, секое афирмирање на текстот и на текстуалноста, нужно, го отвора и прашањето за интерпретацијата како елементарна процедура на поставување кон текстовите: интерпретацијата е импликација на (интер) текстуалноста, а (интер)текстуалноста е предуслов на интерпретацијата.

Понатаму, овие претпоставки допуштаат идентификување на неколку рамништа врз коишто ќе се елаборираат присуството и функцијата на интерпретацијата во историографските метафигури. Рестриктивната рамка во којашто го ситуираме поимањето на интерпретацијата се однесува на нејзиното елементарно одредување како еден од најстарите методи на опходување со текстовите (Бити, 1997), односно како комплекс-процедуре кои се однесуваат на толкување на значењето и на смислата на текстот.² Следствено на ова, во контекст на интересот за историјата во историографските метафигури и во согласност со премисите врз коишто почива и се реализира тој интерес, примарни и неминовни се интертекстуалните постапки кои учествуваат во толкувањето и во значенското преобликување на текстовите, кои го посредуваат пристапот кон минатото. Оттаму, историографските метафигури, помалку или повеќе експлицитно, го афирмираат интерпретативниот процес како дел од интересот за историјата, што, вообичаено, се конкретизира како обид за определување на смислата на минатото, обид којшто е историски контекстуализиран. Во таа насока, треба да се сфати и доминантната употреба на недоверливите наратори (на ликовите – историчари, на носителите на ексцентрираните перспективи кои се фиксирани во процесот на (ретроспективното) толкување на одделните аспекти на историјата и, кои, на тој начин, ја демонстрираат субјективната димензионираност на толкувањето. Од друга страна, во согласност со интертекстуалната обележаност на романите, тие се поставуваат реинтерпретативно и метаинтерпретативно во однос на мноштвото текстуализации на историјата. Притоа, сопствената проблематизација на историјата низ процедурите на интерпретација се афирмира во насока на потврда на интерпретацијата како неизбежно контекстуализиран процес.

Херменевтичките проблематизации на односот меѓу минатото и сегашноста се илустрираат и низ дистинкцијата настан – факт. Поаѓајќи од премисите дека „фактите се настани на коишто сме им дале значење“ (Хачион, 2003: 54), така што историски различните перспективи деривираат и различни факти од истите настани, овие романи самосвесно го тематизираат процесот на продуцирање, односно на дискурзивно конструирање на фактите што, пак, се реализира преку интерпретативното филтрирање на текстовите (архивските документи),

2 Овде ја имаме предвид дистинкцијата што ја прави Ерик Д. Хирш меѓу значењето на текстот (значење кое е интендирано и проектирано од страна на авторот) и смислата на текстот (значење кое е имплицирано од релациската природа на текстот, наспроти толкувачот, контекстот или другите текстови) (1983: 19-42).

односно на текстуалните траги на настаните. Значи, илустрирајќи го проблематизирањето на селективно-интерпретативните процедури, врз коишто почива изведбата на фактите во однос на настаните, во фокусот на вниманието се поставени процесите на правење смисла на настаните. На тој начин, се индицира херменевтичката врска минато-сегашност, поставувајќи го минатото како (проблематизирачки) предмет на знаење во сегашноста. Понатаму, прашањето на интерпретацијата во историографските метафигии е во директна спрега и со афирмирањето на епистемолошките аспекти – со проблематизациите фокусирани врз епистемолошката несигурност, врз епистемолошкиот скептицизам, врз прашањето за достапноста на минатото и за начините и можностите на циркулација на знаењето. Имено, дел од романите ги афирмираат епистемолошките димензии, воспоставувајќи ја спрегата меѓу епистемолошките теми („достапноста и преносот на знаењето, различното структурирање на знаењето од различни перспективи, проблематизациите на 'незнаењето' или на лимитите на знаењето“) (Мекхејл, 2001: 9) и соодветните техники преку коишто тие теми се поставени на преден план (мултипликацијата и јукстапозицијата на различните гледишта или употребата на недоверливите перспективи). На тој начин, романите ги истакнуваат процесите на разбирање и на осмислување на минатото кои, пак, се реализираат низ стратегиите на негово (ре)интерпретативно промислување. Притоа, посочувајќи ја детерминираноста на пристапите кон историјата во зависност од актуелните интереси, романите, всушност, ја потенцираат и перспективистичката природа на знаењето: проблематизацијата на историското знаење е изведена како интерпретација, којашто, нужно, е контекстуализирана. „Дури и кога се обидуваме да го разбереме минатото, ние сме луѓе обликувани од сопственото време и од околностите, така што минатото го гледаме низ призма на нашето предзнаење и на нашиот видокруг“ (Хачион, 2003: 48).³

Интерпретативните процеси во историографските метафигии, исто така, се индицирани и преку употребата на доминантните постапки: интертекстуалноста, саморефлексивноста, апокрифноста. Сугерирајќи ја рамноправната интертекстуална обележаност на историјата и на книжевноста, кои, во сопствениот текстуален комплекс ги интегрираат текстовите од и за минатото, историографските метафигии, преку

³ Таа состојба е констатирана и во историографски контекст (на пример, од страна на Кнут Келстали и Франк Анкерсмит). „Сегашноста ја одредува историската свест, со тоа што историчарот му ги поставува на минатото прашањата кои му се чинат релевантни за актуелниот миг“ (Попов, 1999: 23).

референцијалната упатеност кон другите текстови, на преден план го поставуваат не само процесот на текстуалната трансмисија, туку, паралелно, и процесите на интерпретација, т.е. на создавање смисла врз основа на и во пресекот на значенските аспекти на текстовите. Во таа насока, и Хачион ја дефинира постмодернистичката интертекстуалност како формален израз на желбата да се пополни празнината меѓу минатото и сегашноста на читателот и желбата да се препише минатото во нов контекст (1996: 199-200).⁴ Привилегираната и доминантната позиција на моделот на пародиско-ирониска интертекстуалност станува оправдана и со оглед на тоа што овој модел е погодно средство за реализација и на интерпретативните тенденции во романите: сугерирајќи ја текстуалната (само)свест за веќе понудените (книжевни и историски) текстуализации на минатото и обезбедувајќи ја неговата актуелна, ревидирачко-алтернативна репрезентација, пародиско-ирониската интертекстуалност, во исто време, ја афирмира и врската со минатото – текстуално и херменевтички.

Свој придонес во илустрацијата и во реализацијата на интерпретативните аспекти во историографската метафикција ќе понудат и постапките на саморефлексивност, елаборирани од страна на Елизабет Веселинг. Како специфика на постмодернистичкиот историски роман, саморефлексивноста ја посочува тензијата врска меѓу *res gestae* и *historia rerum gestarum*, односно меѓу минатото и неговите наративни репрезентации.⁵ Всушност, овие постапки се во функција на проблематизирање на претпоставената директна врска меѓу тие две рамништа, сугерирајќи ја недостапноста на минатото и изложувајќи ја автономијата на наративните репрезентации на настаните во однос на самите настани. Значи, упатувајќи на дистанцијата која се отвора меѓу двете рамништа на кои реферира историјата, овие постапки не само што упатуваат на можноста од ретроспективно-интерпретативно преобликување на историјата туку тие упатуваат и на можноста од (ре)интерпретативно пополнување на вакуумот којшто се отвора меѓу минатото и сегашноста, меѓу настаните и нивните наративни репрезентации. Во таа смисла треба да се сфати и синтагмата

4 Овие импликации на интертекстуалноста ги има предвид и Умберто Еко кога говори за енциклопедиското знаење на читателот, за неговата текстуална енциклопедија, за двојната кодираност и за интертекстуалната иронија во постмодернистичките романи.

5 Тој однос станува актуелен и во историографски рамки, каде што се констатира дека „историјата повеќе не нуди информација за *res gestae*, туку таа е само игра на различните гледишта на *historia rerum gestarum*“ (Грос, 2006: 592). На тој начин, добиваме уште една потврда на метаисториографските импликации на историографската метафикција.

„ретроспективни проекции“ со која Ансгар Нининг го објаснува постмодернистичкиот интерес за историјата во историографските метафикции (1997: 223). Експлицитните коментари, кои ја придружуваат потрагата по минатото од страна на ликовите/нараторите, или мноштвото гледишта низ кои се филтрира пристапот кон историските настани, практично, ја заговараат и ја демонстрираат димензијата на субјективно обележаната интерпретација на минатото: различните перспективи генерираат различни интерпретации на идентичните настани.

Но, во духот на постмодернистичкиот скептицизам, историографските метафикции, паралелно, со афирмирањето на тезата за постоењето конструирани верзии на историјата, ја афирмираат и тезата за контекстуалната зависност на тие верзии и, во крајна линија, предупредуваат и на опасноста од релативизирање на значенската вредност на секоја верзија, вклучително, и на минатото. Постапките на создавање апокрифна историја (Мекхејл), односно стратегиите на создавање контрафактичка историја (Веселинг), исто така, учествуваат во реализацијата на интерпретативните елементи во историографските метафикции: преку нив се изложуваат „имагинативните маневри на интерпретацијата *post festum*“ (Веселинг, 1991: 168), откривајќи ги и субјективните деформации на историјата во епистемолошки категории. Од една страна, „контрафактичко–алтернативната“ (Веселинг) и „апокрифно–ревидирачката“ (Мекхејл) варијанта во историографските метафикции се оправдуваат со фактот што голем број од романите покажуваат зголемен интерес за т.н. „темни места“ во историјата, односно за канонизираната историја што, дополнително, ја стимулираат интерпретативната димензионираност на романот со ревизионистички предзнак. Од друга страна, како носители на ревизионистичките тенденции во романот, апокрифноста и контрафактичноста упатуваат на фактот дека привилегирањето одделни текстуални традиции, неминовно, резултира во генерирањето верзии на минатото и, во исто време, ја открива можноста за субвертирање на нивниот монопол преку откривањето нови значења во традиционално фаворизираните текстови.

Интерпретацијата е едно од прашањата кое се актуализира и во рамки на евидентираните промени во историографски контекст, каде што се доведува во непосредна врска со промените во сфаќањето на историјата и, следствено, со промените во статусот на историографијата. Впрочем, и дефинициите на историографијата, имајќи ги предвид етимолошките аспекти на терминот, го свртуваат вниманието врз присуството на одредено метарамниште на толкување на описите на минатото, коешто се фокусира врз наративите, врз интерпретациите, врз

погледите на светот кои се афирмирани во нив, врз начините на употреба на доказите или врз методите кои се употребени од страна на други историчари: „Историографијата е проучување на начините на коишто се пишува историјата – историја на историското пишување ... Кога ја проучувате историографијата, не ги проучувате настаните од минатото директно, туку ги проучувате променливите интерпретации на тие настани во делата на индивидуалните историчари“.⁶ Овие амбиваленции ќе бидат актуализирани во современата историографија, а во прилог на сигнализирање на променетиот статус на минатото, како и во прилог на истакнување на улогата на конструктивистичките и на интерпретативните димензии во историографијата. Наспроти премисите врз коишто почива традиционалната историографија – ставот на Леополд вон Ранке за „невиното око“ на историчарот, за фактите како елементи на историскиот наратив кои се аподиктично обезбедени (а не конструирани со посредство на историчарот), сфаќањето дека историчарите секогаш говорат „за она што навистина било“ – современата историографија ги афирмира конструираниот карактер на минатото, вклучително и важноста на позицијата од каде што се изведува таа конструкција. Промените во поимањето на историското минато од неговиот автономен статус на „реалитет *sui generis*“ во објект – конструкт, создаден преку процесите на селекција и на интерпретација, недвосмислено упатуваат на важноста на комплементарната позиција откаде што се селектира, се промислува, се конструира, се ревидира, а којашто повеќекратно е обусловена – историски, текстуално и интерсубјективно. „Историјата, секогаш, има работа со перспективата ... Секоја историја може да се следи назад до одредена перспектива. Таа ги открива погледот на авторот, неговата/нејзината националност, местото на потекло, возраста и неговото приспособување кон читателската публика, којашто има извесни предрасуди, историски убедувања и очекувања“ (Флудерник, 2009: 3). Тезата за минатото како конструкт којшто е (кон)текстуално изведен и нејзините консеквенции во однос на интерпретативните тенденции во историографијата, ќе биде поддржана и елаборирана и од страна на Владимир

6 Conal Furay/Michael J. Salevouris. *The Methods and Skills of History: A Practical Guide*. 1988: 223. (Цитирано според www.writing.ku.edu). Дополнителните аспекти и прашања кои ги интегрира историографијата се однесуваат на: критичкиот пристап кој оди зад чистото истражување на историските факти и истражувањата на авторот/историчарот, неговата позиција во општеството и типот историја којшто се пишува во дадениот период, историографијата го проширува фокусот на својот интерес, опфаќајќи ги и прашањата кои се однесуваат на доверливоста на изворите кои се употребени, кредибилитетот на авторот, автентичноста или корупцијата на употребениот текст, историографската традиција или рамката, ревизионизмот наспроти ортодоксните интерпретации.

Бити. Тој ги сместува интерпретативните аспекти во историографијата во пошироки, автореференцијални рамки, што, секако, е последица на променетиот статус на минатото, видено низ призма на актуелниот миг. „Историите како да не се читаат толку заради запознавање на минатата стварност за којашто говорат. Денес ги читаме како автореференциски структури, кои нè воведуваат во сложениот процес на промислените и селективните одлуки на историчарот, а со тоа и во етичко-политичкиот комплекс на седиштето на неговиот дискурс“ (Бити, 2000: 28). Меѓутоа, Бити не само што предупредува на автореференцијалната димензија на интерпретацијата туку ги има предвид и метаинтерпретативните релации меѓу интерпретациите кои се меѓусебно упатени преку релациите на потврдување, на негирање или на дополнување.

Улогата на интерпретацијата во историографски контекст ќе биде предмет на интерес на Франк Анкерсмит.⁷ Тој ја фокусира интерпретацијата во рамки на евидентирањето на спецификите на постмодернистичката историографија и во рамки на тезите за текстуалната природа на историјата. Упатувајќи на парадигматските поместувања во историографијата од 70-тите години на XX век, Анкерсмит го констатира надминувањето на тенденциите за опис/објаснување на минатото, а во корист на афирмирање на „херменевтичките и на наративистичките теории на интерпретацијата“ (1994: 88). Херменевтичките аспекти како придобивка на новата историографија, Анкерсмит ги посматра како реакција на традиционалната, ранкеовска „наивна“ историографија која инсистира врз нивелирање на присуството и на активоста на историчарот. „Омни-

7 Потврда и илустрација на интерпретативните димензии во историографијата ќе пронајдеме во рамки на проектот *Разбирање на сегашната историја*. Публикацијата *Вооружениот конфликт на територијата на Република Македонија во 2001 година*, резултат на тој проект (Скопје: Хелсиншки комитет за човекови права во РМ и Центар за човекови права и разрешување конфликти, 2005), претставува еден прилог во афирмирање на интерпретативните пристапи на оваа тема во македонската историографија: осумте теми во неа се поставени во троен интерпретативен контекст, именувани како македонска радикална верзија, албанска радикална верзија и заедничка верзија. Истата методологија е употребена и во прирачникот под наслов *Наративите во нашите истории* (ур. Виолета Петроска-Бешка/Мирјана Најческа/Ирена Стефоска/Исамедин Азизи, Скопје: Центар за човекови права и разрешување конфликти и Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2006) каде што три историски теми се претставени низ две различни наративни и интерпретативни позиции. Слично истражување е спроведено и во хрватската историографија: се анализира односот кон одделните историски настани во учебниците по историја, издадени пред и по 1990-тата година. Целта е да се покаже на кој начин интерпретацијата на историските настани и личности во учебниците по историја зависи од политичките, од социо-економските и од културните околности, односно од доминантните идеолошки дискурси. Dinko Župan, „Ideologija, moć i udžbenici“, *Prošla sadašnjost*. Priir. Vladimir Biti/Nenad Ivić, Naklada MD: Zagreb, 2003: 323-355.

презентната, премолчената претпоставка е дека искуството на историчарот за минатото, неминовно води кон субјективитет, кон деформација на минатото и кон нелегитимната интерпозиција на историчарот меѓу минатото и читателот на неговиот текст“ (Анкерсмит, 1994: 20). Меѓутоа, нагласувањето на активната, интерпретативната позиција на историчарите, тој ја доведува во врска со обезбедувањето автореференцијален увид во текстовите кои ги репрезентираат историските настани, така што наративните интерпретации се инструменти, создадени од страна на историчарот, а со цел да се обезбеди смислата на минатото. „Фразата ’Студената војна’ реферира на одредена интерпретација на политичката историја во периодот од 1944-тата година до 1960-тите години. Иако се реферира на минатото во исказите кои се содржани во рамки на наративната интерпретација, сепак фразата ’Студена војна’, многу повеќе, реферира на таа интерпретација, одошто на минатото“ (Анкерсмит, 1994: 91). Поместувањето од „истражувањето“ кон „размислувањето“ за историјата на кое упатува Анкерсмит, меѓу другото, упатува на приоритетната интермедијарна позиција, или на т.н. „премин“ (Бити, 2000: 15) меѓу минатото и сегашноста како точка откаде што стартува и каде што се реализира пристапот кон минатото. Меѓутоа, општоприфатената теза за текстуалноста на историјата е радикализирана во насока на елаборирање на комплексната интертекстуална посредуваност на минатото: ако текстовите се единственото нешто со кое располагаме, тогаш конкретниот пристап кон историјата се реализира низ дијалошките и низ споредбените упатувања и поврзувања меѓу текстовите. „Интерпретативниот начин на гледање на минатото може да се препознае само во присуство на други начини на гледање на минатото. Наративните интерпретации заемно се дефинираат една со друга и, затоа, тие го должат својот идентитет на нивните интертекстуални релации“ (Анкерсмит, 1994: 72). Оттаму, целта на историографските пристапи кон минатото не се сведува на откривање на (скриеното) значење на историјата, туку историчарите се оние кои, преку процесите на конструкција и на интерпретација, го осмислуваат минатото, што, во крајна линија, значи дека секоја интерпретација може да се земе како процес на „давање значење (а не постоење) на минатото“ (Анкерсмит, 1994: 100). На тој начин, и Анкерсмит ја поддржува инверзивно поставената и интерпретативно-текстуалната поврзаност меѓу минатото и сегашноста: осмислувањето на минатото и неговото интегрирање во рамките на определена историја, нужно, се изведува од дополнителната и од спознајно надмоќната позиција на сегашноста којашто, со посредство на повеќекратните (ре) интерпретативни медијатори, му пристапува на минатото.

Всушност, тезите на Франк Анкерсмит се продлабочување на дел од ставовите на Хејден Вајт кој, исто така, експлицитно, упатува на неминовноста и на важноста на интерпретативните елементи во историографијата. Потврдувајќи ја едногласноста меѓу теоретичарите на историјата околу ставот дека сите историски наративи, нужно, содржат интерпретативни елементи и дека сите истории се вид интерпретации, тој посочува две причини со кои ја оправдува потребата од интерпретација. Прво, историчарот ја вклучува интерпретацијата како селективно-ексклузивно пристапување кон историскиот запис којшто, со оглед на фактографската обременетост, не може да биде интегрално вклучен во наративната репрезентација. „Историчарот мора да ги ’интерпретира’ неговите податоци преку исклучување на одредени факти од неговиот опис, а кои се ирелевантни за неговата наративна намера“ (Вајт, 1986: 51). Второ, некомплетноста на историските записи го принудува историчарот во својот наративен опис да вклучува настани за кои нема доволно факти, така што интерпретацијата станува процес на пополнување на пукнатините и на празнините. (Токму оваа димензија ја афирмираат и историографските метафизики преку постапките на апокрифно пополнување на т.н. „темни места“ во историјата). Еден од аргументите врз коишто се темели инсистирањето врз метаисториските елементи од страна на Вајт е постоењето кооперативност меѓу експланаторните и интерпретативните постапки. Практично, Вајт повлекува равенство меѓу репрезентацијата, интерпретацијата и објаснувањето, како постапки чијашто неминовност е очигледна во контекст на наративните димензии на историјата: секоја репрезентација претставува интерпретација, а секоја интерпретација обезбедува извесно објаснување.⁸ Значи, ако историчарите ги објаснуваат настаните со цел да обезбедат соодветно разбирање за нив, тогаш интерпретацијата претставува средство кое го обезбедува разбирањето, а наративот е начин на којшто се постигнува интерпретацијата. Упатувајќи на депласираноста на сфаќањето на историографијата како незаинтересирано и објективно запишување на минатото, Вајт констатира дека фактите не говорат самите за себе, туку го репрезентираат значењето што историчарите им го даваат на настаните. Затоа, „прашање-

8 Успенски ја фокусира заемната упатеност меѓу одделните интерпретации во историографски контекст, односно поврзаноста меѓу интерпретацијата и објаснувањето. Тој го констатира постоењето различни можности за објаснување на историските настани, така што истите историски настани можат да добијат различна интерпретација. „Зад секое од тие објаснувања, очигледно, се наоѓа различен модел на историски процес, т.е. некаква претстава за неговата суштина“. Според тоа, разновидноста од интерпретативни можности, повратно, ја изразува и ја потврдува реалната сложеност на историскиот процес и, во исто време, го афирмира односот на дополнување, а не на негирање меѓу одделните објаснувања и толкувања (1996: 10-11).

то со коешто се соочуваат историчарите денес, не е прашањето: што се фактите, туку прашањето: како фактите треба да се конструираат за да се озакони еден начин на толкување наместо друг“ (Вајт, 1986: 134). Ваквото поимање на интерпретативните елементи треба да се посматара и врз позадината на епистемолошкиот скептицизам, со кој се соочува историографијата: како израз на недовербата во апсолутизацијата на каква било еднозначна интерпретација на историските настани која би била заснована врз една приказна. „Интерпретацијата станува нужна во рамки на репрезентацијата, бидејќи историчарите можат да одберат, врз естетска основа, различни структури на заплет со кои на секвенциите настани ќе им дадат различно значење како типови приказни“ (Вајт, 1986: 53).

Во подоцнежните студии Вајт го спецификува интересот за интерпретацијата во историјата, во контекст на т.н. „политика на интерпретацијата“. Оперирајќи со оваа синтагма тој, всушност, ја претпоставува политиката како еден од условите за поставување на интерпретацијата како социјална активност, со што, посредно, ја негира можноста од постоење „чиста“ интерпретација, која би имплицирала незаинтересирано и непристрасно истражување. Ако историските дискурси ја деривираат нивната форма од моралните, од политичките, од социјалните или од естетските вредности, кои имаат авторитет во општеството или, понекогаш, се во опозиција со тие вредности, тогаш „проучувањето на историјата никогаш не е ’невино‘, идеолошки или поинаку, било да е лансирано од политичката перспектива на Левицата, на Десницата или на Центарот“ (Вајт, 1990: 82).⁹ Оттаму, синтагмата ’политика на интерпретацијата’ упатува на авторитетот којшто интерпретаторот/историчарот го има vis-à-vis постојните политички авторитети во општеството на кое му припаѓа и тој, од една страна, и vis-à-vis авторитетот на останатите интерпретатори во рамките на неговата област на проучување, од друга страна.

Кнут Келстали прашањето за улогата на интерпретацијата во историографијата го ситуира во епистемолошки рамки каде што се реализира на две рамништа. Од една страна, рамништето на кое се реализира конструкцијата на минатите настани како двонасочно поврзување на фактите и на толкувањата, што се одвива според принципот на херменевтичка спирала: „нашите ’пред-судови‘ се менуваат во средбата со минатата стварност која ја истражуваме ... историјата како движење

9 „Правењето историја’ е поткрепено од политичката моќ, која креира соодветен простор (град, нација, итн) ... Историчарите не ја прават историјата, тие само се ангажирани во правењето историја: партизивната употреба ја индицира улогата што тие ја играат во позицијата која не им припаѓа ... Тие само се наоѓаат ’околу’ моќта; тие ги примаат директивите во помалку или повеќе експлицитна форма“ (Серто, 1988: 6-8).

меѓу претпоставките и нивните проверки, историјата како разговор меѓу истражувачот и изворот, како дијалог меѓу теоријата и емпиријата“ (2004: 157). Од друга страна, рамништето на коешто партиципираат и идеолошко-контекстуалните аспекти кои ја потенцираат интерпретативната позиција на историчарот во процесите на конструкција. Значи, во визурата на Ќелстали, историчарот го конструира минатото во своето кружно херменевтичко движење меѓу достапните остатоци и актуелниот видокруг (вклучително и професионалната заднина, теориските перспективи и општиот хоризонт), што резултира во „проектирањето веројатна слика за минатото, а воопшто не вистинита слика“ (2004: 231).

Неспорната релевантност и актуелноста на прашањето на интерпретацијата, и во книжевен и во книжевно-теориски контекст, ќе ги редуцираме на случаите кои ги актуализираат и ги демонстрираат интериоризираните интерпретации во книжевните текстови. Во принцип, секој облик на интертекстуално реферирање кон другите текстови ги вградува метатекстуалните рамништа како облик на текстуално изведени интерпретации на тие текстови. Во случајот на историографските метафигури, начините на интертекстуално посредуваните (ре) интерпретации и (мета)интерпретации кон историјата и примената на интертекстуалните постапки го сугерираат постоењето метатекстуална заднина. Метатекстуалноста, како еден од типовите транстекстуалност за коишто говори Жерар Женет, ја опфаќа релацијата текст – метатекст, меѓутоа, не само во смисла на традиционалната хетеротекстуална релација што ја зазема книжевната критика во однос на книжевноста. Напротив, метатекстуалноста ги опфаќа и оние облици на коментирање, што, во експлицитен или во имплицитен вид, се интериоризирани во рамки на даден авторски, „примарен“ текст (вклучително и коментарите од страна на авторот, на нараторот и на ликовите), како „’коментар’ што го поврзува текстот со друг текст за којшто тој зборува, без нужно да го цитира (конвокација), ни, во крајна линија, да го именува“ (Женет, 2003: 67). Значи, интертекстуалните и метатекстуалните постапки посредуваат во реализирањето на толкувачките процеси, демонстрирајќи ги капацитетите на романескните текстови да го автотематизираат проблемот на книжевното толкување и, следствено, самиот да генерира извесен толкувачки модел.¹⁰ Во таа смисла, треба да се сфати и двојното,

¹⁰ Во таа смисла, особено се парадигматични романите Блед оган на Владимир Набоков, Нишалото на Фуко на Умберто Еко и Поседување на Антонија С. Бајат. Особено во романот на Еко препознатливо е интериоризираното и тематизираното функционирање на т.н. интерпретативни заедници на Стенли Фиш: конкретно, романот го илустрира функционирањето на параноидното читање и толкување на одреден корпус текстови (книжевни, историски и академски) од страна на припадниците на книжевно - критичката и на книжевно- педагошката субкултура.

односно двонасочното функционирање на автореференцијалноста, за што говори Дубравка Ораиќ-Толик: и како постапка која оперира во подрачјето на метатекстуалноста, но и како облик на автоматекстуалност, односно како автореференцијалност (Ораиќ, 1993: 135 -136).

Капацитетот на романескниот текст да обезбеди интериоризирани, интертекстуално-метатекстуално изведени толкувања, ќе биде предмет на интерес и на Ренате Лахман. Таа упатува на комплексната ситуација кога текстот, интертекстот и метатекстот, се јукстапонираат во конкретен текст и доаѓа до нивно миксирање, така што „манифестниот текст, изграден како сума од интертекстови, го конструира својот метатекст преку референцијата кон туѓите текстови“, што ќе рече интертекстуално (Лахман, 1997: 317). Меѓутоа, она што е поставено на преден план во комплексот текстовни референции, несомнено е елементарниот механизам на интерпретацијата, односно процесите на конституирање смисла. „Значењето не може да се лоцира во текстот, туку се појавува во точката на пресек, каде што различните контексти се судруваат, се вкрстуваат и пенетрираат еден во друг, се телескопираат еден во друг; во најдобар случај, значењето може да се посочи како операција на повикување на други текстови во семантичкиот проект кој се наоѓа во процес на создавање. Оттаму, значењето не може да добие реално постоење“ (Лахман, 1997: XVI-XVII). Инсистирајќи врз пошироките мнемонички аспекти на интертекстуалноста и заговарајќи ја меѓутекстовноста како единствен простор каде што се реализираат процесите на создавање смисла, Лахман, несомнено, ја посматра интертекстуалноста како облик на децентрирање на идејата за оригиналноста, за затвореноста и за единственото централизирано значење.

Во насока на одредување на функционирањето на интерпретативните механизми во книжевниот текст, особено е инструктивна студијата *Кратка средба со Хомер: интерпретација, фикција и факти во Вистинската приказна на Лукијан*¹¹ од француската теоретичарка Софи Рабо. Поставената тријада во насловот го најавува предметот на интерес – односот меѓу фикцијата и интерпретацијата, односно меѓу интерпретацијата и „фактичките дадености“, што, недвосмислено, ја заговара средишната позиција на интерпретацијата во релациите историја – фикција. Конкретно, насловената тријада ја синтетизира

¹¹ Во таа смисла, особено се парадигматични романите *Блед оган* на Владимир Набоков, *Нишалото на Фуко* на Умберто Еко и *Поседување* на Антонија С. Бајат. Особено во романот на Еко препознатливо е интериоризираното и тематизираното функционирање на т.н. интрепретативни заедници на Стенли Фиш: конкретно, романот го илустрира функционирањето на параноидното читање и толкување на одреден корпус текстови (книжевни, историски и академски) од страна на припадниците на книжевно - критичката и на книжевно- педагошката субкултура.

појдовната дилема на студијата: до која точка определен факт може да ја потврди или да ја поништи интерпретацијата и до кој степен интерпретацијата може да се потпира врз фактот, односно прашањето: дали и колку толкувањето може да биде потврдено и докажано со фактите кои постојат надвор од фикцијата? Врз таа основа, студијата отвора пат кон преиспитување на релациите меѓу фикционалната книжевност и толкувачката практика, односно теоријата, што, пак, во контекст на нашето истражување, е во согласност со аспектите на теоретската фикција. Одлучувајќи се за текстот кој проблематизира одделни историографски, биографски и книжевно-историски прашања (Хомер и хомерското прашање), Рабо, всушност, го елаборира начинот на којшто еден фикционален текст генерира интерпретација која би била компетитивно поставена во однос на историскиот факт, но и во однос на останатите интерпретации во историографски контекст, со оглед на тоа што прашањето за Хомер е актуелно и во историографски, но и во книжевно-историографски рамки.¹² Следствено, интерпретацијата што е продуцирана во фикционален (кон)текст, во исто време, се позиционира и метаинтерпретативно. Елаборирајќи ги начините на коишто една фикција може да заснова определена интерпретација, односно начините на кои фикцијата може да се употреби како средство за интерпретација, авторката доаѓа до заклучокот за нужната поврзаност меѓу фикцијата и интерпретацијата. За таа цел, Рабо, во текстот на Лукијан, го следи рамништето на коешто, низ карикирана хиперболизација, се демонстрира фикционалното втемелување на одредена интерпретација која, конструирајќи самата за себе сопствени факти, парадоксално, се претставува себеси како многу повалидна, па и поубедлива, одошто интерпретациите на коментаторите (историчарите на книжевноста). Всушност, за Рабо провокацијата лежи во фактот што Лукијан помалку се потпира врз сопствениот авторитет на уметник, а многу повеќе врз преиспитување на авторитетите на коментаторите на Хомеровите текстови и, пошироко, толкувачите на секој книжевен текст кои, за да го аргументираат толкувањето и разбирањето на текстот, честопати, прибегнуваат кон фикционализација. „Ако често се случува знаењето да ѝ претходи на интерпретацијата, не е ретко ни тоа кога интерпретацијата

¹² Свест за интерпретативната природа на сопствената приказна постои и кај Лукијан, кој ја дефинира како ироничен коментар на постоечките интерпретации на Хомер „Свратив до поетот Хомер, па, меѓу другото, го прашав од каде е, бидејќи тоа кај нас и ден денес најмногу се истражува ... Го потпрашав и за стиховите кои му се одрекуваат, дали ги напишал сам. Рече дека сите се негови. Затоа им замерив на граматичарите, следбениците на Зенодот и на Аристарх, на нивните силни брборенења“ (Лукијан, 2002: 281).

води кон градењето податоци за кои ништо не знаеме“ (Рабо, 2005: 274). Оваа димензија на интерпретацијата идеално функционира во рамки на фикцијата, со оглед на тоа што таа „самата за себе е свој факт“ (Рабо, 2005: 280). Во таа смисла, голем број историографски метафикции, користејќи ја постапката на апокрифност во толкувањето на т.н. „темни места“ во историјата, постигнуваат двоен ефект: прво, интертекстуално и (ре)интерпретативно ги воспоставуваат врските со историските текстови и, второ, ефектуираат во фикционалната проблематизација на одредени историски ситуации, т.е. ја афирмираат ревизионистичко-алтернативната верзија низ призма на нејзината фикционализирачка димензија како простор каде што ќе се реализира реинтерпретацијата. Постапувајќи ја интерпретацијата во средиштето на вниманието, Рабо ги поентира капацитетите и границите на интерпретацијата, притоа отворајќи го просторот за реализација на фикционализирачките тенденции на извесни форми на интерпретација: очигледно, потврдата на една интерпретација не може и не мора да се одвива само преку нејзината умешност, ниту, пак, само преку нејзината моќ да ги реконструира фактите, туку и преку функцијата на нејзината инверзивно симетрична моќ да „предизвика“ фикција. Можноста „една фикција да се заснова врз една интерпретација“, односно „една форма на интерпретација да биде продолжена со фикционални средства“, за авторката претставува доволен доказ за наклонетоста на интерпретацијата кон измислување. Уште повеќе, станува збор за употреба на капацитетите на фикцијата да биде маскирана во непоколеблив факт. „Интерпретацијата, дури и да најде свој *terminus ad quem* во фикцијата, можеме да се обложиме дека без потребата за интерпретирање нема воопшто да има потреба од фикција за Хомер или за други автори. Фикцијата може да и се закани на работата на интерпретацијата, но без интерпретација нема да има фикција. Токму и во оваа смисла, интерпретацијата е уметност“ (Рабо, 2005: 285).

Интерпретацијата во историографските метафикции е иманенција која, повеќекратно, е гарантирана со нивната жанровска детерминираност – како постмодернистички жанр, како романескен жанр и како метафикција.

1. Како репрезенти на одликите на постмодернистичката книжевност, историографските метафикции ја демонстрираат генералната тенденција на постмодернистичките текстови – да се ситуираат како коментар, како фуснота или како постскрипtum на постојниот корпус, што се должи на постмодернистичката флексибилност и толерантност кон сопствената традиција. Во таа смисла, Виктор Жмегач, меѓу сигнатурите на

постмодернистичката состојба, го наведува спојот меѓу лавиринтот и музејот, како простор што ги гарантира аспектите на потрагата, на симултаноста и на универзалната комуникација (1991: 416).

2. Дел од теоретичарите ја заговараат интерпретацијата и како специфика на романескиот жанр. Владимир Бити ова прашање го посматра врз поширок фон: тој ја констатира континуираната акутност на прашањето за интерпретацијата во книжевнотеориски контекст што, според него, се должи на перманентна криза на интерпретацијата која, во исто време, трага по своите теориски претпоставки и по својата употребливост – нејзината конвертибилност и валидност, во смисла на можноста премисите на една интерпретација да бидат применливи врз различни текстови. Во таквата констелација Бити ги посочува книжевните текстови (чијшто репрезент во постмодернистички контекст е романот) како привилегиран предмет на интерпретација, токму поради нивната авторефлексивност, односно капацитетите да го свртуваат вниманието врз механизмите на произведување на своето значење. Притоа, романите, како репрезенти на класата книжевни текстови, со оглед на нивната хибридноста, „не се само привилегиран предмет на интерпретација туку и модел според кој треба да се организира интерпретативниот текст, дотолку повеќе што и тој мора да биде трансгресивен во однос на категориите со кои оперира, да се дистанцира од нив и, со тоа, од самиот себе, во насока на недофатливата, радикална другост“ (Бити, 1997: 151). Умберто Еко, теоретичар и романиер, којшто низ романите, честопати пишувани според кодот на историографската метафикција, ги демонстрира сопствените концепции и категории, смета дека романот поседува жанровски предиспозиции да биде „машина за генерирање различни толкувања“ (2007: 1).

3. Интерпретативните аспекти во историографските метафигури имаат своја заднина и во одредувањето на овие романи како метафикционални и, особено, во нивното одредување како вид теоретски фикции. Имено, артикулирајќи ги постструктуралистичките концепции на интертекстуалноста, овие романи, паралелно, ја афирмираат и интерпретацијата како механизам за обезбедување текстовни предлошки кои ќе ги стимулираат понатамошните интерпретации. Несомнено, во заднината на овие афирмации препознатлива е препораката на Ролан Барт „и самиот коментар да биде текст“ (1986: 1109). Во контекст на тезите за критиката како интертекстуална, а не како метајазична релација и, несомнено, како метатекстуална релација, интертекстуалните стратегии во историографските метафигури посредуваат во инсталирањето теориско-критички рефлексии во романескен контекст,

но не од вообичаената метајазична, критичка дистанција, туку од иманентното интертекстуално и метатекстуално рамниште. И на ова рамниште на жанровска контекстуализација, романите ја реализираат интерпретативната ориентација и кон книжевните претходници.

Конечно, прашањето на интерпретацијата во историографските метафигури означува една од точките каде што романите ја откриваат интеракцијата меѓу историјата, теоријата и книжевноста. Несомнено, во ставовите на Софи Рабо можат да се препознаат дел од позициите на новиот историцизам (кои, пак, во одредена мера се надоврзуваат на тезите на Хејден Вајт), кои ја заговараат текстуалноста на историјата и историчноста на текстот. Елаборирајќи ги механизмите на конституирање на фикцијата како интерпретација, Рабо упатува на капацитетите на интерпретативните процеси да ја укинат временската линеарност: од една страна, да ја обезбедуваат „средбата“ меѓу текстовите и значењата што времето ги одвојува и, од друга страна, да му обезбеди на толкувачот можност да претстави една коегзистенција и компатибилност меѓу светот и делото, меѓу авторот и толкувачот (Рабо, 2005: 276-277). Во таа смисла, заклучува Рабо, фикцијата го обликува движењето на интерпретацијата, обезбедувајќи ѝ ја рамката која не постои во времето. „Додека толкувам, јас ги ставам, всушност, на ист план, миговите и суштествата, што времето, со својата линеарност, морало да ги спречи да бидат во контакт или да влезат во меѓусебна врска ... Тоа што го разбираам Хомер не е само во функција на она што верувам дека можам да го реконституирам од неговото време туку и во функција на предрасудите што ми ги дава мојата сопствена епоха и, воедно, врз основа на сите мои читања на текстовите кои се наслојуваат во времето ... Херменевтичката работа може помалку или повеќе отворено да направи средба меѓу текстовите и значењата што времето ги одвојува ... Оваа коегзистенција меѓу оние кои не би можеле да бидат заедно во времето е можна само поради тоа што Лукијан ги измислува нејзините рамки, но и затоа што тој ги исполнува тие рамки со своите читања, со томовите на една библиотека чијшто господар е самиот тој и каде што читањето на Херодот може да му претходи на она на Хомер, а Ктесиј Книдски може да биде читан во исто време како и патувањата на Одисеј“ (Рабо, 2005: 276-277). Овие констатации можат да се доведат во врска и со тезите на Луис Монтроуз, коишто ја поддржуваат херменевтичката врска меѓу текстот и контекстот. „Нашето разбирање и толкување, нужно, произлегуваат од нашата сопствена историски, општествено и институционално формирана свест. Затоа, историите кои ги реконструираме се текстуални конструкции на нас кои и самите сме

историски субјекти. Како што минатото ја обликува сегашноста, така и сегашноста го преобликува минатото“ (Монтроуз, 2003: 121).

Авторите на историографските метафигии, тематизирајќи ја историјата, нужно се соочуваат со, па и свесно истражуваат во, веќепостојните текстуализации на минатото, интертекстуално обезбедувајќи ја нивната симултаност во романескниот текст и интерпретативно укинувајќи ја нивната временска линеарност. „Да се толкува, значи да се реагира на текстот на светот или на светот на некој текст, преку создавањето други текстови“ (Еко, 1995: 28). Историографските метафигии ја реализираат сопствената, романескна текстуализација на историјата како (интертекстуално) изведена интерпретација на постојните текстови (потврдувајќи ја на тој начин текстуалноста на историјата). Но, во исто време, таа е реализирана и како контекстуално обележана интерпретација (со што се потврдува историчноста на текстот). Притоа, романите не го активираат само процесот на толкување на текстовите, кои се интертекстуално оприсутнети, туку ги демонстрираат и моделите и процесите на толкување во текстот, поместувајќи ги границите меѓу толкувањето на книжевноста и толкувањето во книжевноста, т.е. меѓу толкувањето книжевни текстови и толкувањето изведено во рамки на книжевните текстови, вклучително и „поместувањето на границите кои ја делат приказната од нејзината интерпретација“ (Волас, 1987: 178).

Главниот фокус на историографските метафигии е поставен врз различните облици на хибридизација меѓу истори(ограф)ското и (мета)фикционалното, во насока на проблематизирање на нивната традиционална подвоеност и, паралелно, трагајќи по точките на нивно поврзување. Во таа смисла, прашањето на интерпретацијата станува една од клучните точки каде што може да се констатира поврзаноста меѓу овие две подрачја. Следствено, интерпретацијата добива средишна улога и во рамки на историографската метафигија, која, во метатекстуалната ориентираност кон бројните (интер)текстуални репрезентации на историјата, го сугерира нивното заедништво: „Да се пишува историјата или историската фикција, еднакво значи да се раскажува, да се (ре)конструира по пат на селекција и на интерпретација“ (Хачион, 1984а: 231).

Да резимираме: во историографските метафигии, прашањето на интерпретацијата е двојно функционално. Од една страна, тоа е во функција на афирмирање на метаисториографските аспекти во романите, преку коишто се реализираат метаинтерпретативните релации со понудените историографски проекции и верзии на историјата, коишто, исто така, се интерпретативно изведени. Од друга

страна, тоа е во функција на афирмирање на метатекстуалните аспекти во романите, преку коишто се реализираат метаинтерпретативните релации со книжевните проекции и верзии на историјата, а коишто се (ре)интерпретативно интериоризирани во книжевно-романескен контекст. Во исто време, метаисториографските импликации на историографските метафигури отвораат простор и за епистемолошките димензии на романите (проблемот на разбирливоста на историјата и полиинтерпретативноста на нејзините текстуални траги) и за онтолошките аспекти (тензијата меѓу алтернативните и официјалните верзии на историјата). Според тоа, толкувачките процеси/модел, кои се интегрирани во историографските метафигури, допуштаат градација, во смисла да се говори за реинтерпретативен однос кон историјата, којшто е интериоризиран во романескните текстови, но и во смисла на метаинтерпретативен однос кон книжевните и кон историографските интерпретации на историјата, однос којшто, во голема мера, е одреден од „текстуалната енциклопедија на читателот“ (Еко, 2002: 212). На тој начин, се отвора бескрајниот простор на интерпретативни проекции коишто се наоѓаат во меѓусебно дијалошки и метаинтерпретативен однос што, пак, има двојна импликација: прво, да ја сигнализира текстуалната посредуваност и интерпретативната достапност на минатото и, второ, да ја сигнализира рестриктивната и контекстуално обусловената димензија на (ре)интерпретациите и на (мета)интерпретациите.

Литература:

- Еко, Умберто. 2007. Постила кон Името на розата, *Мираж*, бр.18, стр.1-21. (Достапно на www.mirage.com.mk).
- Женет, Жерар. 2003. Палимпсести, *Теорија на интертекстуалноста*. Прир. Кагица Кулавакова, Култура: Скопје, стр. 63-77.
- Попов, Чедомир. 1999. *О историји и историчарима*. Издавачка књижевна Зорана Стојановиќа:Сремски Карловци/Нови Сад.
- Рабо, Софи. 2005. Кратка средба со Хомер:интерпретација, фикција и факти во Вистинската приказна на Лукијан, *Дијалог на интерпретации*. Прир. К. Кулавакова/Ж.Бесиер/Ф.Дарос, Гурѓа: Скопје, стр. 265-289.
- Успенский, Борис. А. 1996. История и семиотика, *Избранные труды: Семиотика истории. Семиотика культуры*. Школа языки русской культуры: Москва, стр. 9-70.

- Ankersmit, R. Frank. 1994. *History and Tropology: The Rise and Fall of Metaphor*. University of California Press:Berkeley.
- Barthes, Roland.1986. Теорија о тексту, *Republika*, br. 9-10, str. 1098-1120.
- Biti, Vladimir.1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Matica hrvatska:Zagreb.

- Biti, Vladimir. 2000. *Strano tijelo pri/povjesti*. Hrvatska Sveučilišna Naklada: Zagreb.
- Certeau, Michel de. 1988. *The Writing of History*. Columbia University Press: New York.
- Ćelstali, Knut. 2004. *Prošlost nije više što je nekad bila*. Geopoetika:Beograd.
- Eco, Umberto. 1995. Intentio lectoris. Napomene o semiotici recepcije, *Treći program hrvatskog radija*, br. 47, str. 21-30.
- Eco, Umberto. 2002. *O književnosti*. Narodna knjiga:Beograd.
- Fludernik, Monika. 2009. *An Introduction to Narratology*. Routledge: New York.
- Gross, Mirjana. 2006. O historiografiji poslednjih trideset godina, *Godišnjak Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 38, br. 2, str. 583-609.
- Hačion. Linda. 1996. *Poetika postmodernizma:istorija, teorija, fikcija*. Svetovi:Novi Sad.
- Hirš, Eric. 1983. *Načela tumačenja*. Nolit: Beograd.
- Hutcheon, Linda. 1984a. Canadian Historiographic Metafiction, *Essays on Canadian Writing*, 30, str. 228-238.
- Hutcheon, Linda. 2003. *Politics of Postmodernism*. Routledge: London and New York.
- Lachmann, Renate. 1997. *Memory and Literature:Intertextuality in Russian Modernism*. University of Minesota Press: Mineapolis/London.
- Lukijan. 2002. *Djela*. Matica hrvatska:Zagreb.
- McHale, Brian. 2001. *Postmodernist Fiction*. Routledge: London and New York.
- Montrouz A. Luis. 2003. Poetika i politika kulture, *Novi Istoricismam i kulturni materijalizam*. Prir. Zdenko Lešić, Narodna knjiga:Beograd, str. 104-137.
- Nünning, Ansgar. 1997. Crossing Borders and Blurring Genres:Towards a Typology and Poetics of Postmodernist Historical Fiction in England since the 1960's, *European Journal of English Studies*, No.2, pp. 217-238.
- Oraić-Tolić, Dubravka. 1993. Autoreferencijalnost kao metatekst i kao ontotekst, *Intertekstualnost&Autoreferencijalnost*. Ur. Dubravka Oraić-Tolić i Viktor Žmegač, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb, str. 135-147.
- Wallace, Martin.1987. *Recent Theories of Narrative*. Cornell University Press: Ithaca and London.
- Wesseling, Elisabeth. 1991. *Writing History as a Prophet:Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam and Philadelphia.
- White, Hayden.1986. *Tropics of Discourse*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore and London.
- White, Hayden. 1990. *The Content of the Form*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore and London.
- Žmegač, Viktor. 1991. *Povijesna poetika romana*. GZH: Zagreb.